

KRETANJE ROBE I NOVCA U LUKAMA BAKARAC, CRIKVENICA,
KRALJEVICA I SELCE 1668/9.

Luke i pristaništa (portus et scalae) Bakarac, Crikvenica, Kraljevica i Selce služile su Zrinskim za trgovinu i promet.¹ Kolika pak i kakva je bila ta trgovina u njima, cijene robama, jačina i intenzitet prometa za godinu, dvije ili duži period, malo nam je poznato.

U ovom radu pokušat ćemo, prema raspoloživim podacima, osvijetliti njihov godišnji trgovački kapacitet, intenzitet i rentabilitet, koji su Zrinski crpli i izbijali iz ovih luka u posljednjim godinama njihove uprave i posjedovanja, pri čemu ćemo se uglavnom poslužiti spisima ugarske komore,² koja je o tome registrirala podatke prilikom konfiskacije Zrinsko-Frankopanskih imanja i nakon nje (1670/72).

1.

Odmah u početku želimo dati pregled prometa robe i novca u spomenutim lukama, koji je kroz godinu i pô (1668/9) bio ovakav:

Naziv robe	Nabavna cijena ³		Prodajna cijena		Dohodak		Zarada u procentima
	Librae ⁴	Soldi	Librae	Soldi	Librae	Soldi	
Grede	50301	12	63703	6	13401	14	26,64
Daske	9303	15	27206	11	17902	16	192,43
Vesla	2939	2	4129	16	1190	14	40,48
Sitne daščice	300		412	10	112	10	37,33
Dužice	10657	5	13060		2412	15	22,63
Kopanje ⁵	197	15	255	5	57	10	28,93
Drveni vrčevi	109	19	140	10	30	11	27,52
Sablje	113		126	10	13	10	11,50
Sjekire	393	4	576		182	16	46,31
Cavli	1059	13	1159	13	100		9,44

¹ O povijesti ovih mjesta vidi: Giov. Kobler, *Memorie per la storia della Liburnica città di Fiume I*, 1896, str. 202—258; Laszowski, *Gorski Kotar i Vinodol*, 1923, str. 164—178, 208—214.

² Arhiv JAZU: XV 25/D I 1 i (3), XV 25/D I 2 a, III d 176; Državni arhiv — Acta Buccarana fasc. 47 (stara sig. f. 18 invol. 10 No 1), fasc. 67 (stara sig. f. 18 invol. 10 No 3), Acta urbarialia et conscriptiones fasc. 12 (f. 9 No 30).

³ Pod ovim nazivom valja razumjeti bilo kupovnu cijenu i troškove (sol i pšenica), bilo cijenu proizvodnje (riba). U suštini se stvar ne mijenja, jer se uvijek radi o nužnim izdacima; to je za nas relevantno, da se dođe do robe za plasman.

⁴ 1 libra = 20 solda = 240 denara.

⁵ »Chun, Ladjicza iz czeloga dreva izdubena« (Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples, Zagrabiae 1742*, pag. 504-5).

I. Erceg

Naziv robe	Nabavna cijena ³		Prodajna cijena		Dohodak		Zarada u procentima
	Librae ⁴	Soldi	Librae	Soldi	Librae	Soldi	
Potkove konj.	273	7	359		86	5	31,50
Sol	39137	17	72236		33099	1	84,57
Vino	10286	3	15263		4976	17	48,37
Rakija	31	10	46		14	10	45,16
Pšenica	38474	1	51237	16	12763	15	33,17
Proso	13952	2	21875	5	7923	3	56,78
Ulje	3841		5841	2	2000	2	52,06
Goveđe kože	75		213		138		184
Platno	370	10	588		217	10	58,64
Pokrivači	315		453		138		43,80
Sukno	115	10	198		82	10	71,30
Kape	208		298		90		43,26
Cipele (opanci)	15		21	5	6	5	40
Konoplja	108	16	163		54	4	50
Posude (»majolicae«)	320		480		160		50
Slanina	506	5	645		138	15	27,27
Luk bijeli i crljeni	92	8	112	8	20		21,73
Riba (tuna)	1155		10832		9677		837,83
Svega:	184642	14	291633	7	106990	13	57,94
Ako odbijemo $\frac{1}{3}$ (sumu jednog polugodišta), dobivamo ovaj jednogodišnji iznos: ⁶							
	123095	$2\frac{2}{3}$	194422	$4\frac{2}{3}$	71327	2	57,94

Pada u oči, da na listi nema stoke, meda i voska, inače poznatih izvoznih artikala iz luka Hrvatskog Primorja. Takva se roba izvozila preko bakarske luke vjerojatno zato, jer su u njoj postojali povoljniji organizacioni i tehnički uvjeti.

U prometu se dakle nalazi dvadeset i osam vrsta roba, različitih količina i vrijednosti.⁷ Zajedničko im je to, što Zrinski robe ne proizvode i ne kupuju da ih potroše, već da ih prodaju i stječu novac. U jednakoj mjeri ne rentiraju im se sve robe ni apsolutno, a ni relativno. Dvadeset i dva artikla odbacuju dohodak ispod prosječnog (57,94%), a šest, kojih se postotak kreće od 58,64 do 837,83%, iznad prosječnog.

Zrinski su dobivali drvene prerađevine iz vlastitih šuma. Ono pak, što su stvarno izdavali za takve artikle, nije bila kupovna cijena, nego troškovi (za

⁶ Ovaj smo odbitak izvršili radi lakšeg upoređivanja s drugim kvantitativnim podacima, koji su dani za jednu godinu.

⁷ U spisima za artikle nisu navedene odgovarajuće mjere, već samo količina novca.

daske se izričito veli: *expensae asserum*) sječe, obrade i dopreme. Ali kako su troškovi za svaki artikl različiti, s obzirom na potrebu i mogućnost obrade, te dužinu i prikladnost dopreme, oni donose i različite dohotke: dužice 22,63⁰/₀, grede 26,64⁰/₀, daščice 37,33⁰/₀, vesla 40,48⁰/₀, daske 192⁰/₀.

U ono vrijeme izvozilo se drvo i drvene prerađevine (uglavnom krupna građa) iz luka Zrinskih ustaljenim pravcima na kvarnerska, dalmatinska, a potom kad i talijanska tržišta.

Zanatsko-manufakturni proizvodi iskazuju procentualni dohodak ispod prosječnog: čavli 9,44⁰/₀ (to je najniži postotak), sablje 11,50⁰/₀, potkove 31,50⁰/₀, sje-kire 46,31⁰/₀. Željezna roba nije od veće važnosti na toj listi (kupovna vrijednost 2138, prodajna 2629 libara), jer se takva roba dovozila iz Čabra u Bakar i odatle izvozila.

Žito (pšenica i proso) je samo dio one količine, koja se dopremala iz zaleđa i eksportirala preko bakarske luke. Uz drvo predstavlja ono važan izvozni artikl ovih malih luka u obližnja primorska mjesta — Senj, Rijeka, Pag i Krk.

Predmeti su izvoza, nadalje, sirove goveđe kože (na kojima se zarađuje 184⁰/₀), konoplja i drugo.

U uvoznu robu možemo ubrojiti fino posuđe (*majolicae*), platno, ulje, vino, sol i drugo.

Sol je osnovni artikl za prehranu ljudi i stoke, neophodno sredstvo u tim krajevima za konzerviranje ribe. U našem slučaju je sol roba, za koju se dobivaju sve ostale vrste robe. Upravo zato zauzima ona istaknuto mjesto u kretanju robe i novca u lukama Zrinskih, koliko po količini uloženog novca (39137 lib. 17 sol.), toliko i po dohotku (33099 lib. 1 sol. ili 84,57⁰/₀), koji odbacuje. Kapacitet tih luka kretao se između 48000 i 50000 kablova soli.⁸ Nakon što je senjski potkapetan Gall sa svojim vojnicima prisvojio i odveo nekoliko lađa soli u Senj (... *salis maritimi naves aliquot onustas Segniam abdixerunt*), konfiskaciona komisija našla je (23. VI. 1670) 12030 kablova.⁹

Ponajviše udara u oči renta (9677 lib. ili 837,83⁰/₀), koja se dobiva od utrška ribe. Zrinski su vršili eksploataciju mora u tim malim lukama pomoću tunera¹⁰ djelomično u vlastitoj režiji, a djelomično u napolici.¹¹ Troškovi proizvodnje (*expensae piscationis*) bili su maleni, a riba veoma tražena. Riba je važan dio hrane naših Primoraca, ali je ona isto tako važna kao roba, te ukoliko je posoljena, stiže na daleka unutrašnja tržišta.

Međutim, te okolnosti, dakako, nisu ipak bile dovoljne, da se vlasništvo tako dobro rentira i unovčuje; to je tek omogućio monopol nad trgovinom i prometom.

Zrinski i Frankopani u više navrata ističu u urbarima, odlukama i ugovorima svoj monopol nad trgovinom i prometom u spomenutim lukama, te istodobno u njima propisuju oštre kazne za prekršitelje.¹² Zrinski naročito naglašava-

⁸ 1 kabao = 56 kg.

⁹ F. Rački, *Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana*, Zagreb 1873, str. 577—579.

¹⁰ Tunera, lovište tuna (sastoji se od mreža i visokih ljestava).

¹¹ Rački, o. c., str. 579.

¹² Arhiv JAZU XV 25/D I 1 a (2). XV 25/D I e (2); R. Lopašić *Hrvatski urbari I*, 1894, str. 92, 136. »Tertio. Porat gospodski da ima nemanje nego grad i kaštel

vaju svoj monopol nad solju i drvetom. Kmetovi, pa i bakarski građani (nostri cives liberi), bili su apsolutno isključeni od trgovine solju i drvetom.¹³ Monopol nad solju nije značilo samo diktirati cijene i uvjete kmetovima u svojim prostranim feudima, nego istodobno i svima onima, koji su na njih bili upućeni. Prvenstveno to bijaše živalj gornje Hrvatske i dijela Ugarske. On je dakle potencirao neekvivalentnost pri razmjeni soli za poljoprivredne i druge produkte na štetu njihovih posjednika iz zaleđa.

Uglavnom su kmetovi Vinodola i Gorskog Kotara mogli između sebe kupovati i prodavati nekretnine¹⁴ (kuće i zemljišta), s kojima su obaveze prema feudalcu prelazile na kupca. Mogli su doduše trgovati, i trgovali su tako, da su

sam od svake sile, razboja i halovajnih, navlastito kada trgovci i strainski ljudi dohodili budu, slobodan i miran biti, i koji bi goder na portu našem kakov razboj, silu, tatbinu ali naplatu prez dopušćenja kapitana gospodskoga učinil, zapada vd.lje starim zakonom dukat dvadeset i pet. K tomu zapovida se svim malim i velikim u imanju našem stojećim i živućim, da nima nijedan nikakove trgovine k sebi priijimat, za nikakovu robu pogajati se i z jednom ričom nikakova barata z nikim nastojati, nego koji godar što malo i veliko prodati bi hotil, da sve to, što god ima, ima na porat naš prodati onako, kako i drugi podložniki svojoj gospodi dužni i zavezani budu. E contra kapitan gospodski dužan bude od podložnikov naših svaku robu, što godire donesu, pod onu istu cenu i vridnost primati i plaćati, pod koju se na Bakarcu, Bakru i Kraljevici plaća i priijmlje i svako dugovanje ne draže niti više nego na rečenih mestih podložnikom našim davati i prodavati. Koi se pako priko ove iste pripovidi u kakovom baratu, trgovanju ali komu drugomu zvan našega grada i mimo kapitana našega prodavanju ili nošenju zapopade, ti takovi svi i svaki sa svom onom robom vdilje i prez milošće u kontraband gradu zapada, kamo tulikajše, koji godar bi kakovo dugovajne ili robu drugdi, nego li u gradu našem kupoval i uzimal, ter se takove robe u gradu nemanjkalo i nahodilo bi, ta svaki prez povračanja z onom robom drugdi kupenom gradu kontrabant zaostajek; 157 (isprava u bilj. 2) i 404. Emil Laszowski, Grada za gospodarsku povijest u XVI. i XVII. stoljeću, I, 1951, str. 116: »Dajemo na znanje i zapovidamo po ovom našem otvorenom listu, da kadigodir u našem imanju vsem bosiljevskom obadvju strani novogradskom, siverinskom i zvečajskom sluga, slobodnjak, vlah, kmet ili kakve godir fele človik najde se, da bi kakovgodir na svitu tergovinu ili robu, koje ime imati more, drugamo prodal, nego u grad naš i porat novski pri moru, ali ako bi koj sol, ulje ili kakov godir robu pri moru u kojem drugom mestu, nego na rečenom portu kupoval, da se vsa takova roba, ona koja bi se prodavala ili kupovala, za contrabant vazeti i nje gospodaru za birsag dukat dva na deset ima, a na rečenom našem portu vs(a ost)alala roba po vridnosti prieti i nam dati, kako i u ostalom Vinodolu hoće se s jednakim činom i pogodbm. I ona naša zapovid i prepovid da se po vsih naših imanah od offialov po redovnikih puku proštati i obznaniti ima, zapovidamo« (Starine XXV/1892, str. 298—301).

¹³ Lopašić, o. c., str. 140: »Decimo septimo. Kada je gosposke soli u gradu na prodaju, da se nima od Novogradcev sol drugdi uzimati ni kupovati, nego ondi pod izglubljene one soli, ku bi ki drugdi kupil.« Arhiv JAZU XV 25/ I 1 a (2): »Nostri cives liberi sunt plantare terrena aratilia (= arabilia), plantaturas, domos, et omnia, quae similia sunt, inter se vendere, et emere, dando quod nobis cedit, et cedi deberet, excepto sale, et lignaminibus« XV 25/D I 1 f (2); Laszowski, Gorski Kotar i Vinodol..., str. 146.

¹⁴ Lopašić, o. c., str. 196: »Podložniki Grobnički mogu prodati kuće vinograde i ostale zemlje jedan drugomu, i mogu trgovati z drugom robom, plaćajući vinar gospodi, ča se dostoi. nego trgovina od lesa i spodobnih trgovin' uzdržaje se za gospodu«; Arhiv JAZU XV 25/D I 1 e (1), XV 25/D I 1 f (2). »Li sudditi d'Hrelin non possono uendere Terreni un'ad altro senza prima insinuarsi al Castellano, et questo acciò li dritti del Dominio restino illesi, ma con tal uendite, e mutationi di noui nomi, si possono inscriuer li noui possessori nel Vrbario per pagar quello deuono, et ciò sotto pena della perdita della summa contratatta per tali Terreni.«

gotovo sve u spomenutim lukama prodavali Zrinskim i sve kupovali od njih. Tako je iz njih bio potisnut svaki treći naprama kmetovima, bilo kao kupac, bilo kao prodavač.¹⁵ Pa i takvi odnosi između Zrinskih i njegovih podložnika bili su spekulativno robno-novčani, iako je bilo i prirodne razmjene dobara (trampe).

Naprotiv, za strane trgovce, uvoznike i izvoznike robe bili su uvjeti trgovanja i uopće poslovanja u spomenutim lukama povoljniji nego u Rijeci, gdje su trgovci bili izloženi različitim nametima.¹⁶

Zrinski nisu bili samo oni, koji su smjeli trgovati, nego i jedini, koji su mogli trgovati, jer su samo oni raspolagali kapitalom na svom teritoriju (feudima). To su svakako jake i odlučne komponente, koje su im osiguravale ne samo visok dodatak trgovačkih transakcija, nego i izbijanje ekstraprofita i mogućnost da vode uspješnu konkurentsku borbu na tržištu. Ako uzmemo kao mjerilo rezultate (jedino je to ispravno) prometa u lukama i pristaništima, o kojima je riječ, vidimo, da su se Zrinski umjeli koristiti prednostima, koja im je pružao njihov monopolni položaj. Oni vode trgovačke transakcije s potrebnim realizmom i stalno izvlače iz prometa više novca, nego što ga u nj ulažu.

2.

Zrinski su davali temeljne smjernice svojoj trgovini i prometu, a neposredno bi nastupali tek onda, kad bi trgovačke transakcije prelazile uobičajene okvire.¹⁷ Dogle su trgovačko poslovanje prepuštali gubernatorima, upraviteljima, kapetanima, prodavačima i pisarima, koji su ga obavljali u njihovo ime i za njihov račun.

Mora nas stoga interesirati veličina i vrsta troškova oko realizacije kupoprodaje u lukama Bakarac, Crikvenica, Kraljevica i Selce, jer što su veći troškovi, tim je manji netto dohodak.

Jednogodišnji troškovi bili su ovi:

1. Kapetan (u ovo vrijeme Michael Szaz) kao upravitelj luka i cjelokupnih primorskih dobara (omnium bonorum maritimum) dobiva u gotovu novcu (in parata pecunia), u suknu, lisičjim kožama i zobi ukupno godišnje . . . 1888 Lib.
 2. Računar dobiva u novcu, suknu i krznu ukup. godišnje 750 Lib.
 3. Brojač drva dobiva 360 Lib.
12 barila vina¹⁸ po 12 Lib. 144 Lib.
12 stari pšenice¹⁹ po 5½ Lib. 66 Lib.
- ukupno godišnje 570 Lib.

¹⁵ V. bilj. 12, 13 i 14.

¹⁶ Silvino Gigante, Rivalità fra i porti di Fiume e Buccari nel secolo XVII, »Fiume« IX/1932 pag. 154—191.

¹⁷ Hofkammer-Archiv — Ung. Gegenstände rote Nr. (154546) (f. 2/143) u Beču.

¹⁸ 1 vinodolsko barilo po 32 bokala = cca 57—57,10 litara.

¹⁹ 1 star bakarski pšenice = cca 44—45 kg. (Ili star žita uopće u Vinodolu cca 53,55—54 litre).

4. Mjerač dobiva u pšenici i soli ukupno godišnje . . .	210 Lib.
5. Ključar dobiva u novcu, suknu i krznu ukupno godišnje	270 Lib.
6. Kuhar dobiva ukupno godišnje	70 Lib.
7. Špan dobiva u prosu i vinu ukupno godišnje	66 Lib.
8. Kaštelan u Kraljevici dobiva ukupno godišnje . . .	291 Lib. 21 ²⁰ sol.
9. Glasnik i slobodnjak dobivaju samo hranu i vino, dok svoju nagradu (solutiones suas) primaju od trgovaca ukupno godišnje	?
10. Za ishranu pomenutih službenika, svećenika, trgovaca, stranaca, došljaka, siromaha i sličnih izdaje se prosječno godišnje:	
188 barila vina po 12 lib.	2256 Lib.
167 stari pšenice po 5½ lib.	918 Lib. 10 sol.
20 stari prosa po 3½ lib.	70 Lib.
132 funte slanine ²¹	60 Lib.
Ulje	188 Lib.
Sol	28 Lib.
Za meso, mirodije, maslac, rižu i dr.	946 Lib.
	ukupno godišnje 4486 Lib. 10 ²² sol.
11. Troškovi popravljanja zgrada, luka i magazina ukupno godišnje	1600 Lib.
	Svega 10182 Lib.

Godišnji brutto dohodak	Lib. 71327 sol. 2
Godišnji troškovi	Lib. 10182 sol. 2
Godišnji netto dohodak	Lib. 61145
Troškovi se odnose prema nabavnoj vrijednosti (123095 L. 2 ² / ₃ s.) kao 12 : 1	ili 8,27%
Troškovi se odnose prema prodajnoj vrijednosti (194422 L. 4 ² / ₃ s.) kao 19 : 1	ili 5,23%
Troškovi se odnose prema brutto dohotku (71327 L. 2 s.) kao 7 : 1	ili 14,27%

Može se primijetiti, da su izdaci za prehranu (44% svih troškova), koju djelomično dobivaju i svećenici, kojekakvi došljaci, siromasi i sl., visoki, a da ne

²⁰ U isto vrijeme grižanski kaštelan imao je plaću 594 lib. 9 sol. Arhiv JAZU XV 25/D I 1 i (3). (Razlika u plaći proizlazi vjerojatno odatle, što im dužnosti i odgovornosti nisu bile jednake).

²¹ 1 funta = 0,56 kg.

²² Može se uzeti kao pravilo, da niži službenici dobivaju hranu stalno (glasnik, na pr., dobiva samo hranu, a nagradu za svoje usluge dobiva od trgovaca, koji ga trebaju i naručuju, jer od njihove prisutnosti i rada zavisi normalno i kontinuirano funkcioniranje u lukama viši pak tada, kad su stvarno angažirani u nekom konkretnom trgovačkom poslu. To su dakle u oba slučaja potrebni troškovi, kao i troškovi za povremenu prehranu trgovaca i drugih poslovnih ljudi. Međutim, stvar stoji drugačije s osobama, koje često navraćaju u luku kao svećenici, različiti došliaci, siromasi i sl., i tu dobivaju hranu, a da nemaju nikakve veze s prometom u lukama. Samo se po sebi razumije, da povremena ishrana takvih osoba uvećava troškove prometa u lukama i poskupljuje robu.

pridonose gotovo ništa realizaciji kupoprodaja²³; kod toga naravno valja uzeti u obzir tadašnje običaje. Drugi troškovi ne pokazuju nikakvih specifičnosti.

Kapetan i ostali namještenici dobivaju svoja beriva dijelom u novcu, a dijelom u naravi (često 1 : 1). Špan i mjerač dobivaju pak samo u naravi, a kuhar u novcu. Takvo kombinirano nagrađivanje je prije svega odraz nerazvijenosti lokalnog tržišta i monopola Zrinskih.

Njihovi realni prihodi, koji nas ovdje prvenstveno zanimaju, rezultiraju iz njihovih kupovne moći i tržišnih cijena.

Cijene²⁴:

1 krava	20—25 Lib.	sol.
1 star pšenice	5 Lib.	10 sol.
1 star prosa	3 Lib.	10 sol.
1 barilo vina	12 Lib.	
1 kabao soli ²⁵	7 Lib.	
1 libra ulja		18 sol.
1 funta slanine		9 sol.
1 libra goveđeg mesa		3 sol.
1 lisičja koža	3 Lib.	
1 jarebica		8—12 sol.
1 hvat zidanja kućnoga kamenog zida	6 Lib.	8 sol.
1 nadnica zidara	3 Lib.	
1 nadnica običnog nekvalificiranog zidarskog radnika ²⁶	2 Lib. ²⁷	
1 konjski tovar iz Gerova u Ljubljani plaća se sa 2½ kabla soli.		

Prema visini cijena kapetan je u isto vrijeme za svoju jednogodišnju plaću (1888 lib.) mogao kupiti 370 stari pšenice,²⁸ ili 74 do 94 krave; a računar 147 stari pšenice ili 30 do 37 krava i t. d.

²³ Vidi bilješku 22.

²⁴ Cijene su uglavnom iz g. 1669-75; one su se formirale za navedene artikle na području Zrinsko-Frankopanskih imanja u Hrv. Primorju, cijena za radničku nadnicu uzeta je iz Rijeke (usp. bilj. 2).

²⁵ Zanimljivo je, da je sto godina kasnije (1777) cijena soli nešto pala u Rijeci i u Bakru (1 kabao = lib. 6 sol. 6), Drž. arh. Rijeka — Acta cameralia fasc. 1331/ad 43—1778.

²⁶ Talijanski je naziv za takvog radnika »manovale« = »Quegli che serve al muratore« (N. Tommasseo, Dizionario della Lingua Italiana II 1922, pag. 40).

²⁷ U Rijeci zidar (muratore) dobiva 3 lib. na dan, a obični nekvalificirani radnik (manovale) 2 lib. dnevno (G. Kobler, o. c., II. 122). Takva se nadnica održala jedno stoljeće (1650—1778) s veoma neznatnim odstupanjem u Rijeci i Vinodolu. Upravo njezina relativna konstantnost i pravilnost u Rijeci omogućuje nam upoređenje s drugim kvantitativnim podacima. Ali pritom valja imati na umu, da rezultati dobiveni komparacijom, zbog nedostatka drugih ekonomskih i pravnih elemenata o tim »nadničarima«, pružaju samo uvid u *kupovnu moć jedne nadnice*, a ne u materijalnu egzistenciju radnika. Kako dakle proizlazi iz komparativnih podataka, kupovna moć radnika s obzirom na njegovu nadnicu nije bila niska. Postojala je teškoća i nevolja u tome, što on nije mogao izbiti svaki dan nadnicu, jer je priroda zidarskih poslova takva, da su oni sezonski i vremenski ograničeni. On je prema tome mogao imati godišnje 180—200 nadnica, a možda i manje, ako su se obdržavali (svetkovali) tadašnji mnogobrojni blagdani.

²⁸ Oko 16,280 kg.

Istina, između plaćenog osoblja postoje velike razlike u berivima, pa ipak još je uvijek život i onih s niskom plaćom bio, kao što nam je poznato, iznad prosječnog kmetskog života.²⁹ Oni pak na vrhu ljestvice — apstrahirajući ovdje povlastice, koje su bile vezane uz njihov položaj — mogli su ne samo dobro živjeti, već i postepeno se bogatiti i akumulirati. To su potencijalni budući buržoaski pioniri i poduzetnici.

Vrijedne su nadalje pažnje proporcije među cijenama, koje rezultiraju iz komparacije kvantitativnih podataka. Uzmemo li kao mjerilo nagradu (nadnicu) nekvalificiranog radnika od 2 lib. dnevno, dobivamo ovaj odnos:

Radnik je radio 3 1/2	dana za 1	kabao soli
Radnik je radio 2 3/4	dana za 1	star pšenice
Radnik je radio 6	dana za 1	barilo vina
Radnik je radio 10–13	dana za 1	kravu
Radnik je radio 1	dan za 4 1/2	funte slanine itd.

I u ovom se primjeru vidi, da je sol objekt monopola, koji joj visoko diže cijenu. Naprotiv, stoka je jeftina, jer je to proizvod lokalnih proizvođača, ali čim ona izađe iz ruku kmetova te prođe kroz ruke posrednika-trgovca (Zrinskih, odnosno njihovih oficijala) k trećima, tada cijena i njoj znatno poraste.

3.

Jednogodišnji netto dohodak od 61145 lib., odnosno 11464 f. 41 kr.³⁰, koji su odbacivale luke Bakarac, Crikvenica, Kraljevica i Selce, služio je kao osnovni kriterij, kombiniran vremenom i kamatnjakom prilikom njihove procjene 1671, i kasnije u eksploatacinoj politici ugarske i gradačke komore. Tada se stalo na gledište, u biti rentijersko, da se moraju uzeti u obzir interesi posjednika i eventualnog kupca, odnosno zakupnika, i da je vrijednost luka tolika, kolika je svota, koja bi kroz 25 godina sa 4% kamata ili 20 g. sa 5% ili 16 3/4 g. sa 6% mogla donositi i s t i godišnji dohodak. Promet, dakle u lukama, s obzirom na dohodak, koji one odbacuju, bio je procijenjen:

²⁹ U Vinodolu bili su oficijali i drugi namještenici u pravilu libertini, a mnogi su oslobođeni od njih bili »ab omnibus praestitionibus parvis, et magnis« (Arhiv JAZU D-CCX-244).

³⁰ U spisima je svakih 16 libara pretvoreno u 3 forinta (»...61145 librarum, facientes Rhenenses, computando 16. lib. pro tribus florenis. 11464 f. 41 x«). U njima je izračunata vrijednost Zrinsko-Frankopanskih imanja (v. bilj. 2).

	25 g. 4 ⁰ / ₀	20 g. 5 ⁰ / ₀	16 ³ / ₄ g. 6 ⁰ / ₀
	286617 f. 5 kr.	229293 f. 40 kr.	191078 f. 3 kr.
Pri procjeni osnovnih sredstava, koja su se sastojala od zemljišta, zgrada, skladišta i radionica, bilo je također odlučno vrijeme i visina amortizacione stope, zatim položaj i funkcija u prometu. ³¹ Njihova je cijena	2335 f.	2155 f.	1978 f.
Svega	288952 f. 5 kr.	231448 f. 40 kr.	193056 f. 3 kr.

Korijen tako visokoj cijeni luka, odnosno prometu u njima, valja — kako smo istakli — tražiti u visokom dohotku, koji su one godišnje donosile. Njegova se veličina i vrijednost naročito ističe, kad se uspoređi s dohocima nekih Zrinsko-Frankopanskih gospoštija u to isto vrijeme.³² Tako na pr.:

Hreljin odbacuje godišnji netto dohodak	742 f. 3 kr.
Lič odbacuje godišnji netto dohodak	150 f.
Bribir odbacuje godišnji netto dohodak	703 f. 4 kr.
Grižane odbacuju godišnji netto dohodak	669 f. 10 kr.
Drivenik odbacuje godišnji netto dohodak	551 f. 13 kr.
Novi odbacuje godišnji netto dohodak	882 f.
Svega	3697 f. 30 kr.

Cjelokupni dohodak ovih gospoštija iznosi svega 32⁰/₀ od dohotka, koji odbacuju luke. Prema tome, nameće se zaključak, da su Zrinski u to doba relativno i apsolutno, barem što se tiče primorskih imanja, veći dio svojih prihoda crpili iz trgovine i prometa, a znatno manji iz agrara.

4.

Ako Zrinske promatramo u svijetlosti iznesenih podataka, oni se pred nama pojavljuju kao proizvođači, prerađivači, prevoznici, posrednici i trgovci. Te se funkcije mogu uočiti u prometu luka Bakarca, Crikvenice, Kraljevice i Selaca, koje su inače bile pomoćne luke u njihovoj ukupnoj trgovini.

Promet u njima iskazuje aktivnu bilancu; iz njega Zrinski crpe godišnji dohodak (11464 f. 41 kr.), koji se u isto vrijeme približava jednogodišnjoj sumi poreza (cca 12800 f.), što ju je mogao utjerati i ubrati hrvatski sabor.³³ U tom valja tražiti i izvor vrijednosti tim lukama.

³¹ V. bilj. pod 2.

³² Arhiv JAZU XV 25/D I 1 i (3); Drž. arhiv — Acta urbarialia et conscriptiones fasc. 12 No 6.

³³ Zl. Herkov, Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske I, 1956, 499—512—516.

U promet Zrinski ulažu novac, da bi što više izvukli, trguju, da bi zarađivali i stjecali novac. Pritom se izdašno pomažu monopolom, koji oni uza svu ekonomsku snagu ne bi mogli realizirati u svim prilikama, kada istovremeno kao feudanci ne bi raspolagali i atributima vanekonomske prinude. Monopol im osigurava stjecanje ekstraprofita i konkurentsku premoć na tržištu.

Iz tih se luka širi i odvija trgovina morem i kopnom; ona je prerasla lokalne i regionalne okvire. Transitne i posredničke funkcije, koje su im namijenili Zrinski, snažno utječu na približavanje i povezivanje kontinenta s morem, te na razmjenu između primorskih gradova i kontinentalnih trgovišta.

Promet, koji iz njih ide morem i kopnom, ima svoje učinke i reperkusije, uvlači u sebe naturalnog proizvođača, otvara njegovo gospodarstvo tržištu, drobi seljačku autarhičnu privredu, a time postepeno, ali stalno stvara klice za nove odnose.

Ivan Erceg

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1—4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB